

MEDIATSIYA: MAZMUNI VA UNING RIVOJLANISH TARIXI

Masadikov Sherzodbek Mahmudovich

JIDU “Fuqarolik huquqi va xalqaro hususiy huquq fanlari” kafedrası
mudiri yu.f.n., dots.

Nizomova Shahrigul Karimboy qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti “Xalqaro biznes huquqi” soha
mutaxassisligi magistranti

Shahrigulnizomova12@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada mediatsiya tushunchasi, mazmuni va uning vujudga kelish hamda rivojlanish tarixi xorij va mahalliy olimlar fikrlari asosida yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: mediatsiya, mediator, vositachi, taraflar, nizoli holat, nizolarni hal qilish usuli.

МЕДИАЦИЯ: СОДЕРЖАНИЕ И ИСТОРИЯ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Аннотация: В статье освещены понятие, содержание и история возникновения и развития медиации на основе мнений зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова: медиация, медиатор, посредник, стороны, конфликтная ситуация, способ разрешения споров.

MEDIATION: CONTENT AND HISTORY OF ITS DEVELOPMENT

Abstract: The article explains the concept of mediation, its content, and the history of its emergence and development based on the opinions of foreign and local scholars.

Keywords: mediation, mediator, parties, conflict situation, dispute resolution method.

KIRISH

Hozirgi kunda mamlakatimizda qonun ustuvorligi va fuqarolarning huquqlari, erkinliklarini ta'minlash maqsadida, sud-huquq tizimida ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu amalga oshirilayotgan islohotlardan biri – bu mamlakatimizda mediatsiya tartib-taomillarining joriy qilinishi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

O'zbekiston Respublikasi yuridik ensiklopedik lug'atida “mediatsiya” atamasiga quyidagicha ta'rif berilgan:

Mediatsiya (ingl. Mediation – vositachilik) – nizolarni muqobil (sudgacha) hal qilish usuli bo'lib, unda nizolashuvchi taraflarga betaraf mediator o'zaro maqbul kelishuvga kelishishga yordam beradi, lekin u nizo bo'yicha qaror qabul qilishga va taraflarning hech biriga maslahat berishga haqli emas[1].

O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 3-iyulda qabul qilingan “Mediatsiya to'g'risida”gi Qonunining 4-moddasiga muvofiq, **Mediatsiya – bu kelib chiqqan nizoni taraflar o'zaro maqbul qarorga erishishi uchun ularning ixtiyoriy roziligi asosida mediator ko'magida hal qilish usuli hisoblanadi**[10].

Musulmonlarning muqaddas kitobi bo'lmish **Qur'oni Karimda** ham yarashuv va vositachilik institutiga oid oyatlar keltirilgan. Misol tariqasida oladigan bo'lsak, “**Niso**” surasining 35-oyatida *“Agar ikkovlarining oralari buzilishidan qo'rqsangiz, urning ahlidan bir hakam va xotinning ahlidan bir hakam ajrating. Agar ular islohni iroda qilsalar, Alloh er-xotinning orasini muvofiqlashtiradi. Albatta, Alloh biluvchi va xabardor zotdir”*[11]. “Hujurot” surasining 9-oyatida *“Agar mo'minlardan ikki toifa urushib ketsalar, bas, o'rtalarini isloh qiling. Agar ulardan biri ikkinchisiga tajovuz qilsa, siz tajovuz qilganiga qarshi, to u Allohning amriga qaytgunicha urushing, agar qaytsa, bas, o'rtalarini adolat bilan isloh qiling. Odil bo'ling, albatta, Alloh adolat qilguvchilarni suyadir”*[11], deb ta'kidlangan.

Nizolarni muqobil hal qilish usuli qadimgi davrlardan mavjud bo'lib Vavilon, Qadimiy Gretsiya va Qadimiy Rimda mediatsiyani qo'llash qayd etilgan va u asosan qadimda savdo rivojlangan mintaqalarda ko'p qo'llanilgan. Tarixchilarning tadqiqotlariga ko'ra, mediatsiyaning kelib chiqish ildizi asosiy faoliyatlari dengiz savdosi hisoblangan

Finikiya va qadimgi Bobil davlatlariga borib taqaladi. Xitoy va Yaponiyada ham mediatsiya, ya'ni vositachilik instituti keng tarqalgan bo'lib, hozirda sudlar orqali nizoni hal qilishdan ko'ra, mediativ kelishuv orqali muqobil hal qilish eng maqbul usul hisoblanadi.

Qadimgi Rimda Yustinian Qonunlari(530-533)ning qabul qilinishi, vositachilikning rivojlanishiga va vositachilar mavqeyini qonuniy tarzda mustahkamlashga turtki bo'lgan. Qadimgi Rimda vositachi bo'lib, ruhoniylar va oqsoqollar faoliyat olib borishgan.

Mediatorlar faoliyatini Yustinian Qonunlarida mustahkamlanishi, ushbu institut mavqeyining keskin tarzda oshishiga olib keldi. Qadimda mediator nizoli holatlarni hal qilish uchun mediatorlik doirasida kelishuv qilishi lozim bo'lgan. Mediator, ya'ni vositachi faqatgina vositachilarga xos maslahat berish orqali yordam ko'rsatibgina qolmay, balki o'zining bilim va tajribalariga suyanib, nizolashayotgan tomonlarga to'g'ri tushuntirish berish, nizo umumiy holatini tushunib qaror qabul qilishlari va kelib chiqishi mumkin bolgan xavfni bartaraf etish uchun to'g'ri yo'l ko'rsatgan[2].

Qadimgi rus davlatlarida ham vositachilik instituti mavjud bo'lgan bo'lib, vositachilik faoliyati bilan asosan ruhoniylar shug'ullanishgan. Vositachilik xalqaro nizolarni, knyazlik nizolari va mojarolarini hal qilishda keng qo'llanilgan. Ushbu faoliyat vositachilik, iltimosnoma, ko'ngilli xizmat va boshqa nomlar bilan yuritilgan. XIX asrda Rossiyada tijorat kemalari tizimi rivojlangan bo'lib, tijorat sudlarida sud jarayonlari odat huquq normalarini qo'llash orqali yarashtirish taomili asosida faoliyat olib borgan. XIX asrning o'rtalaridan boshlab Rossiya imperiyasi tijorat sudlari hisobotlarida mediator ishtirokida savdo nizolarini hal qilish eng maqbul usullardan biri ekanligi ta'kidlanib, "mediator" atamasi qo'llanila boshlagan[3].

XX asr boshlarida mediatsiya institutining qaytadan rivojlanishi boshlandi va XX asrning ikkinchi yarmidan ushbu institut AQSH, Avstraliya, Buyuk Britaniyada, ya'ni anglo-sakson huquqi maktablarida keng qo'llanila boshlandi. Shundan so'ng, mediatsiya instituti Yevropa mamlakatlarida keng tarqalib, mediatsiya asta-sekinlik bilan kundalik hayotdagi professional kasb sifatida rivojlana boshladi.

XX asr 70-yillarining o'rtalaridan mediatsiya mustaqil protsessual faoliyatga aylandi. 1981-yilda Garvard yuridik fakulteti professori o'z tadqiqot natijalarini "Getting to yes", ya'ni "rozilik olish" deb nomladi. "Birgalikdagi harakatlar" deb nomlangan

Garvard konsepsiyasining maqsadi, dunyoqarash va qiziqishning farqini ko'rsatishdan iborat bo'lgan. Muzokara jarayonida taraflar o'zlarining huquqiy holatidan kelib chiqib ishtirok etganlar. aksariyat hollarda bu holatlar bir-birini istisno qilgan va bu esa taraflarning o'zaro murosaga kela olmasliklariga olib kelgan. Lekin taraflarning holatlarida qarama-qarshi bo'lmagan o'z manfaatlari va ehtiyojlari mavjud bo'lgan qat'iy holatlar ham mavjud bo'lgan. Nizoni bartaraf etish jarayonida taraflarning kelishuviga erishish uchun dastlab tomonlarning manfaatlarini aniqlash lozim bo'lgan[4].

R. Fisher va W. Ury olimlar o'zlarining mashhur "Getting to Yes" asarida muzokaralar jarayonining konstruktiv tomonlariga e'tibor qaratadilar. Ularning fikricha, muqobil nizolarni hal qilish usullari, xususan, muzokara va mediatsiya, tomonlar o'rtasidagi qarama-qarshilikni yengish va umumiy manfaatlariga erishishning samarali yo'lidir. Ular ushbu jarayonni nizolashuvchi tomonlarning har ikkisi uchun ham foydali bo'lgan yechimni izlashini asosiy maqsad qilib qo'yadi[12].

Yana bir olim J.L.Riskin muqobil usullarning moslashuvchanligini tahlil qilib, "Riskin's Grid" modelini taklif qiladi. Ushbu modelda mediatsiya va muzokaralar jarayonlari nizoning murakkabligiga qarab moslashtiriladi. Uning fikricha, har bir nizo o'ziga xos bo'lgani uchun uni hal qilishda yondashuv ham o'zgartirilishi kerak. Bu yondashuv biznes va xalqaro nizolarni hal qilishda juda foydali hisoblanadi. Riskin Grid mediatsiyaning ikki asosiy usuli – evaluative (baholovchi) va facilitative (yo'naltiruvchi) yondashuvlarni ajratib ko'rsatadi. Baholovchi mediator tomonlarga qarorlarni ko'rsatishga yoki maslahat berishga moyil bo'lishi mumkin, yo'naltiruvchi mediator esa, asosan, tomonlarga o'zaro kelishuvga erishish uchun imkoniyat yaratib beradi[13].

2000-yillardan boshlab, mediatsiya millatlararo, madaniyatlararo, etnik, iqtisodiy, savdo va harbiy mojarolarni hal etish uchun xalqaro huquq va xalqaro munosabatlarda keng qo'llanila boshlaydi. Mediatsiya (vositachilik) xalqaro nizolarni hal qilish usuli sifatida BMT Nizomining 33-moddasida "Har qanday nizoda qatnashuvchi tomonlar, bu nizoning davom etishi xalqaro tinchlik va xavfsizlikning saqlanishiga tahdid soladigan bo'lsa, avvalo, nizoni muzokaralar yuritish, tekshirish, vositachilik, yarashish, arbitraj, sud yo'li bilan hal etish yoki mintaqaviy organlar yo'rtimlarga murojaat qilish yoki o'z xohishlariga ko'ra, boshqa tinchlik vositalari bilan bartaraf qilishga intilishlari lozim"[5], deb mustahkamlab qo'yilgan.

Mediatsiya xususida izlanishlar olib borgan olimlar hamda mediatsiya muammolari o'rganilgan ilmiy ishlarni tahlil qiladigan bo'lsak, mazkur tushunchaga mualliflar nuqtai-nazaridan turli xil ta'riflar keltirgan.

A.V.Miroshnikov talqinicha, *mediatsiya uchinchi shaxs - vositachi (mediator) ishtirokida ixtiyoriy muzokaralar olib borish orqali nizolashayotgan tomonlarni yarashtirish jarayoni, nizoda ishtirok etuvchi tomonlarni mazmunli va o'zaro maqbul qaror qabul qilish yo'li, buning asosi ixtiyoriy rozilik va tenglikdir*[6].

Huquqshunos Sh.Masadiqov mediatsiyani *tarafklar uchun o'zaro maqbul kelishuvga erishishga ko'maklashuvchi va qaror chiqarish huquqiga ega bo'lmagan betaraf mediator yordamida ular o'rtasidagi nizoni hal qilish usuli*[7] sifatida ta'riflaydi.

Huquqshunos olim F.Otaxonov esa, *mediatsiya bir- birini tushunish va nizoli holatni bartaraf etuvchi bitim tuzishga erishish maqsadida xolis shaxs – mediator (vositachi) ishtirokida taraflarning erkin muzokaraga kirish yo'li bilan nizoni hal qilish tamoyilidir*[8], deya ta'kidlaydi.

Grubtsova S.P.ning fikriga ko'ra, *mediatsiya - huquqiy nizoni neytral shaxs (mediator yoki sud yarashtiruvchisi) yordamida tomonlarning muzokaralari orqali hal etishning mustaqil, yurisdiksiyadan tashqari usuli bo'lib, nizolarni muqobil hal qilish usullaridan quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi: jarayonning moslashuvchanligi, ishtirokning ixtiyoriyligi, hamda yarashuv natijasi bo'lgan va har ikki tomon uchun manfaatli mediativ kelishuvga erishish imkoniyati. Bu xususiyatlar mediatsiyani huquqiy nizolarni hal etishning samarali usuli sifatida namoyon etadi* [9].

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mediator nizoli holatlarda taraflarni murosaga keltiruvchi betaraf uchinchi shaxs hisoblanadi. Mediator nizoli holat yuzasidan hech qanday manfaatga ega bo'lmasligi va taraflarni to'g'ri yechimga kelishlari uchun ko'maklashishi zarur.

Nizoli holatlarni hal etishda mediatsiyani qo'llash – vaqt va nizolashuvchi taraflar, ya'ni fuqarolar, tashkilotlar, tadbirkorlik subyektlarining sud xarajatlarini hamda sud ish yuklamalarini qisqartirish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. O`zbekiston yuridik ensiklopediyasi / Nashr uchun mas`ul R.A.Muhitdinov va boshq.; mas`ul muharrir N.Toychiyev. – T.: Adolat, 2009. – 300 b.
2. 1. Kartashov V.N., Salnikov V.P. Mediatsiya v prave: noviy ili xorosho zabitiy stariy sposob razresheniya sporov // Pravovoye pole sovremennoy ekonomiki. – 2015. – № 1.S. 194-198.
3. Davydenko D.L. Obshchnost mezhdru primiritelnymi protsedurami i treteyskim sudom [Commonality Between Conciliation Procedures and arbitration Court]. Razvitie mediatsii v Rossii: teoriya, praktika, obrazovanie [The Development of Mediation in Russia: Theory, Practice, Education]. Moscow, Infotropik-Media Publ., 2012, pp. 192-201.
4. Berman H.J. Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition. Harvard, 1983; Duffy K. G., Grosch J. W, olczak P. V. Community Mediation. 1991.
5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi
6. Miroshnikov A.V. Problemi podgotovki mediatorov v Rossii // Mediatsiya v sovremennom mire: problemi i perspektivi razvitiya: Materiali Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferensii (Kursk, 30 aprelya 2019 goda) / Pod red. A.A. Goroxova. Kursk: YugoZapad. gos.un-t, 2019. S. 137
7. Masadikov Sh.M. Sushnost mediatsii i problemi yeye pravovogo regulirovaniya v Respublike Uzbekistan». Avtoreferat diss. na sois. uchenoy stepeni k.yu.n. – T.: 2008. – S.9.
8. F.Otaxonov. Mediatsiya: tushunchasi, maqsadi va prinsiplari. O`zbekiston Respublikasi Oliy Xo`jalik sudi axborotnomasi. 1. 2017. 22-bet
9. Grubtsova S.V. Mediabelnost i arbitrabelnost: obshee i osobennoe / Arbitrajniy i grajdanskiy protsess. №2/2020.- S.15.
10. [https://lex.uz/docs/-3805227\](https://lex.uz/docs/-3805227)
11. <https://www.quran-for-all.com/language-uz.html>
12. https://digitalcommons.usu.edu/unf_research/47/
13. <https://www.adrtoolbox.com/library/riskins-grid/>